

Atatürk ve Güzel Sanatlar

Sami N. ÜZERDİM

Güzel sanatların, insan'ın insan olarak yetişip gelişmesindeki etkinliğini; eğitimci ycnü bütün yaşamı boyunca sözleri ve yaptıklarıyla belirmiş olan Atatürk'ün nasıl vurguladığını, kısa çizgilerle izleyelim :

29 Ekim 1933 günü, Cumhuriyetin Onuncu Yılı coşku ile kutlanırken, Ankara'daki terende kısa, ama ünlü bir konuşma yapmış olan Atatürk, bu küçük söylevinde, güzel sanatlara da yer vermeden geçememiştir :*

«Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir.¹»

«Güzel sanatları» ancak «yüksek bir insan cemiyetinin» niteliklerinden sayan Atatürk; her yıl, T. B. M. M.'nin açışkonuşmalarında güzel sanatlara, ya da bunların birer dalına değinmiş, buyruklar vermiştir. 1 Kasım 1934 konuşmasında :

«Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu, yapılmaktadır.²»

1 Kasım 1936 açış konuşmasında :

«Güzel sanatlara da alâkanızı yeniden canlandırmak isterim. (...) Güzel sanatların her şubesi için Kamutay'ın göstereceği alâka ve emek, milletin insani ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir.³»

1937 yılı 1 Kasım'ında yaptığı konuşmada :

«Geçen yıl Ankara'da kurulan Devlet Konservatuvar'ının; müzikte, schnede, kendisinden beklediğimiz teknik elemanları süratle verebilecek hale getirilmesi için, daha fazla gayret ve fedakârlık yerinde olur.⁴»

Atatürk'ün, en çok müzik konusunda konuştuğunu görüyoruz. Bilindiği gibi kendisi, Türk müziği ile yetişmiş; çok sesli müziği öne

*Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün hazırlayarak 1945-1972 yılları arasında 5 cilt içinde yayımladığı Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'ni, son iki cildin başlıkları değişik de olsa, ASD kısaltması ile göstereceğiz.

1. ASD, II. 1952, s. 272.

2. ASD, I. 1945, s. 363.

3. ASD, I. 1945, s. 372, 373.

4. ASD 1, 1945, s. 387.

sürerken, özel saz kurulu ile, döneminin bu müzikte ustalaşmış sanatçıların anılarından, sevdiği şarkılarla Rumeli türkülerinin hangileri olduğu saptanmış; anma günlerinde, bu şarkı ve türküler özel olarak radyoda, televizyonda yer alagelmıştır.⁵ Bu arada, Batı müziğine de uzak kalmadığını gösteren anılara rastlanıyor. Bir Türk subayının dul eşi olan Bayan Corinne'in salcundaki konserlerde bulunduğu,^{5a} özellikle Tcsca operasından ünlü bir aryayı çok sevdiği, Puccini'nin ezgilerini dinlemek için bu aryayı sık sık çaldırıldığı biliniyor. Ünlü Türk keman ustası Necdet Remzi Atak (1911-1972), radyoda anma günlerinde yaptığı konuşmalarda, Atatürk'ün bu aryayı kendisine nasıl çaldırıldığını, uzaktan dinlemekle kanmayıp, kemanını omuzuna yaklaştırarak çalmasını istediğini, dinlerken, gözlerinden yaşlar döküldüğünü birkaç kez anlatmıştır. Atatürk'ün, bu duyarlılığını, özel yaşantısındaki kimi duygusal anılara bağlamak da olanaklıdır.

Şimdi, :müzik konusundaki sözlerinden örnekler gösterelim 14 Ekim 1925 günü İzmir'de Kız Muallim Mektebi'nde öğrencilere sorulan sorulara verdiği yanıtlar arasında şu sözleri dikkati çeker :

Hayatta musiki lâzım mıdır?

Hayatta musiki lâzım değildir; çünkü hayat musikidir.

Musiki ile alôkası olmayan mahlûkat insan değildirler.

Eğer mevrubahis olan hayat insan hayatı ise musiki behemal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayan-ı mütalaadır.⁶

9 Ağustos 1928 akşamı, İstanbul'da Sarayburnu Parkı gazinosunda halka Lâtin harflerinin kabulünü haber verirken, müzikten sözcüğüdür. Sahnede şarkı söyleyen Mısırlı sanatçı Müniret-ül-Mehdiye'yi anlatmak isteyerek demiştir ki :

Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak Şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa, sahneyi birinci olarak tezyin eden Müniret-ül-Mehdiye Hanım sanatkârlığında muvaffak oldu. Fakat benim Türk hissiyatım üzerinde artık bu

5. Anılardan bir örnek, Burhanettin Ökte'ninkilerdir. Ökte'nin anıları, Dr. Gültekin Oransay'ın 1965'te Ankara'da Küğ Yayınları arasında çıkmış olan : **Atatürk ve Küğ** adlı kitabının sonunda yer almıştır.

5a. Bayan Corinne'in salonundaki konserleri, Sadi Borak'ın 1980'de Çağdaş Yayınları arasında 3. basımı yapılan : **Üyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları** adlı kitabında anılır, s. 62.

6. ASD III. 1952, s. 235.

musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez.⁷

Gerçi Atatürk'ün o gece «medeni dünyanın müziği olarak caz'ı göstermiş olması eleştirilmiştir. Ama, ne clursa olsun, insanı uyuşturan bir müzikten, canlandıran bir müziğe geçişte yine de gerçek payı vardır. Nitekim, konuşmasında şunları da söylemiştir :

Hakikaten Türk, fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fariki olmamak, kabahattir. İşte, Türk milleti bunun için gamlandı.⁷

30.11.1929 günü **Vessiche Zeitung** yazarına (7a) şunları söylemiştir :

Montesquieu'nün «Bir milletin musikicilikteki meyline ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olamaz» sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için musikiciliğe pek çok itina göstermekte olduğumuzu görüyorsunuz. (...) Bizim hakiki musikimiz Anadolu halkından işitilebilir.

Yazara, Batı müziğinin bugünkü durumuna gelinceye değin ne kadar zaman geçtiğini sorup, «dört yüzyıl kadar» yanıtını alınca; sözünü sürdürür :

Bizim bu kadar zaman beklemeye vaktimiz yoktur. Bunun için garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.⁸

1 Kasım 1934 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında verdiği yönerge :

Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu, yapılmaktadır. Ancak, bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletilmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu düzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir. Kültür İşleri Ba-

7. ASD III, 1952, s. 254.-255.

7a. Tarih yazarı Emil Ludwig.

8. ASD III, 1954, s. 88.

kanlığı'nın buna değerinca önem vermesini, kamurun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim.⁹

1 Kasım 1936 günkü açış konuşmasından :

Ankara'da bir Konservatuvar ve bir Temsil Akademisi kurulmakta olmasını anmak, benim için bir sevinçtir.¹⁰

1936'da kurulan, bugünkü Devlet Tiyatro-Opera ve Balesi'nin çekirdeği olan Devlet Konservatuvarı'nın başlangıcı, 1924'te kurulmuş olan Müsiki Muallim Mektebi'dir. Cumhuriyetten sonra, «Türk Beşleri» adı ile anılan Adnan Saygun (1907-), Ulvi Cemal Erkin (1906-1972), Hasan Ferit Alnar (1906-1978), Necil Kâzım Akses (1903-), Cemal Reşit Rey (1904-), Bir yandan halk ezgilerini, dahası klasik Türk müziği türlerini çok seslendirerek, öte yandan Batı müziğinin Türkiye'de yaratıcı temsilcileri olarak bir çığır açmışlar, bu yolda yürüyen sayısız besteci ve seslendirici yetişmiştir.¹¹ Bu arada, sayıları gittikçe artan bir dinleyici varlığı da anılmalıdır.

Burada; Atatürk'ün, Türk müziğine düşkünlüğü ile Batı müziğini amaç olarak göstermesini bir çelişki sayamayacağımızı belirtmek; sözü ve yorumu yine bir uzmanına bırakmak gerekiyor. Cemal Reşit Rey, 1925 sıralarında, önünde verilen bir Batı müziği konseriyle pek ilgilenmediğini anlatarak, şu sonuca varıyor :

Atatürk'ün müzikle alakalanmamasını gayet tabii görmüş-tüm. Bilahare mekteplerden alaturka müsiki tedrisatını, radyo-dan da alaturka müsikeyi kaldırttığı zaman, kendisindeki taraf-sız görüşlerin ne derece kuvvetli olduğuna şahit oldum. Bir Devlet Reisinin, kendi hissiyatına kapılmaksızın, he rşeyden önce, memleketin her sahada ileri gitmesini sağlamak mecburiyetinde olduğunun, bu yerinde kararlar, en parlak misallerini teşkil eder.¹²

Müzik konusunu burada keserek, resim-heykel alanına geçelim. Türkiye'de, cumhuriyetten sonra ilk serginin 1923'te İstanbul'da açıldığını, 1924'ten başlayarak Ankara'da her yıl sergiler düzenlendiğini

9. ASD I, 1945, s. 363.

10. ASD I, 1945, s. 373.

11. Melahat ve Dr. Gültekin Oransay'ın, Ankara'da 1969'da Küğ Yayınları arasında çıkmış olan **Çağdaş Seslendiricilerimiz ve Küğ Yazarlarımız** başlıklı kitabı bu konuda bir fikir verebilir; buna G. Oransay'ın 1965'teki kitabı : **Batı Tekniğiyle**.

12. C. R. Rey : «Atatürk'e Ait Anılar», **Cumhuriyet** 11. 11. 1963.

analım. Galatasaray Lisesinde 1923 sergisini, Gazi Mustafa Kemal'in temsilcisi olarak Hamdullah Suphi (Tanrıöver) açarken, Cumhurbaşkanının şu mektubunu da okumuştur :

Sanatkârlarımızın mütemedi ve feyyaz mesaisinin daima takdirkârı bulunduğumuzu selam ve hürmetlerimle beraber cemiyet azasına tebliğ etmenizi rica ederim.¹³

Ankara'da 1933'de bir İnkılap Güzel Sanatlar Sergisi açılmıştır. Atatürk'ün hastalığı sırasında, 1938'de, ressamların Anadolu'ya gönderilmesi olayını görüyoruz. 1938 Eylülünde başlayan bu yurt gezileri ile, sanatçılara olanaklar hazırlanmış; ayrıca, ülkenin güzellikleri ve gerçekleri, Türk ressamlarınca bu gezilerde saptanmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi'nin cumhuriyetten sonra yeni düzenlemelere kavuştuğunu, 1932'de açılan Halkevleri'nin de resim çalışmalarına katkıda bulunduğunu ekleyelim.¹⁴

Atatürk'ün heykel üzerine söylenmiş sözlerini de analım. 22 Ocak 1922 günü Bursa'da yaptığı konuşmada, heykelden, İslam Dinine aykırı olduğu görüşlerine yanıt olmak üzere, şöyle söz etmiştir :

Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemehal heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Abidatın şuraya buraya hatırat-ı tarihiye olarak rezkinin mugayir-i din olduğunu idâia edenler, ahkâm-ı şer'iyeyi layıkıyla tettebbu ve tetkik etmemiş olanlardır. (...) Münevver ve dindar olan milletimiz terakkinin esbabından biri olan heykeltraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıratını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir.¹⁵

Türkiye'de, ilk Atatürk heykeli, 3 Ağustos 1926 günü İstanbul'da, Sarayburnu'nda açıldı. Krippel'e yaptırılan bu heykelden sonra öteki kentlerde de dikilen heykeller daha çok yabancı sanatçılardan yapılmıştır. İleriki yıllarda Atatürk'ün heykelleri ve maskaları Türk sanatçılarınca elinden çıkmaya başladı. Öte yandan, heykel sanatı gelişerek bugünkü aşamasına geldi.¹⁶

13. Gültekin Elibal : **Atatürk ve Resim Heykel İstanbul 1973 Türkiye İş Bankası** s. 60.

14. G. Elibal'ın, bundan önceki notta gösterilen kitabından izlenebilir.

15. **ASD II**, 1952, s. 66.

16. G. Elibal'ın anılan kitabından başka şu yapıta da bakılabilir : Nurullah Berk— Hüseyin Gezer : **50 Yılın Türk Resim ve Heykeli**. İstanbul 1973 T. İş Bankası.

Türkiye'de ilk resm-heykel müzesi, 20 Eylül 1937 günü, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün eliyle açıldı.

Mimarlık sanatının cumhuriyetten sonraki gelişmelerinin gözler önünde olduğunu belirterek, biraz tiyatro sanatı üzerinde duruldu.

Gazi Mustafa Kemal, sanatla ilgili hemen herkesçe bilinen ünlü bir sözünü, Muhsin Ertuğrul'un anlattığına göre, 11 Nisan 1930 Cuma günü, Ankara'da Türk Ocağı Tiyatrosu'nun açıldığı gün, Marmara Köşkü'nde, sanatçılar ve davetliler önünde söylemiştir; «Siz benim ta ateşemiliterlik çağımdan beri memleketimizde görmeyi candan özlediğim bir hayali gerçekleştirdiniz. Böylesine birbirine bağlı bir sanatçı topluluğunu kendi yeteneklerinizle hazırlayıp, bize getirdiniz, gösterdiniz. Şimdi ben, Devlet Başkanı olarak size sunuyorum. Hükümetten ne gibi bir yardım istersiniz?» Muhsin Ertuğrul: «Bir tiyatro okulu istiyorum pašam!» diyebilmiştir.

Atatürk, 1 Kasım 1936'da T. B. M. M.'ni açarken yaptığı konuşmada: «Ankara'ra bir Konservatuvar ve bir Temsil Akademisi» kurulmakta olduğunu açıklarken, Temsil Akademisi ile Konservatuvar'ın Tiyatro bölümünü anlatmak istemiş; dolayısıyla, M. Ertuğrul'un isteği yerine getirilmiştir. Şimdi, o gece söylediği ünlü söz gelelim:

Efendiler; hepiniz milletvekili olabilirsiniz, bakan olabilirsiniz, hatta cumhurbaşkanı olabilirsiniz. Fakat sanatçı olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata veren bu çocukları sevelim.¹⁷

Cumhuriyet döneminde, Devlet Operası kurulmadan önce, bestecilerimizin küçük operalar bestelediklerini de anımsatalım. Necil Kâzım Akses'in *Mete* (1934), *Bayönder* (1934), Adnan Saygun'un: *Feridun* (lirik dram, 1934), *Taşbebek* (1934) bunlardandır. Hemen hepsi oynanmıştır.¹⁸ Halkevleri sahnelerinin, tiyatro çalışmalarında bunlara da yer verildiğini ekleyelim.

Ekrem Reşit — Cemal Reşit Rey kardeşlerin, birinin sözlerini yazarak, ikincisinin seslendirerek sahneledikleri operetleri de unutmamak gerekiyor. Cumhuriyetin Atatürk yıllarında bu yapıtlara halkın büyük ilgi gösterdiği bir gerçektir.

17. Kemal Arıburnu: *Atatürk'ten Anılar*, 2. Basım, Ankara 1976 T. İş Bankası, s. 224-225. M. Ertuğrul'un, 14 Nisan 1936 günlü *Cumhuriyet*'teki yazısından aktarılmıştır.

18. G. Gransay'ın, II sayılı nottaki kitaplarına bakınız.

Atatürk döneminde halkın eğitilmesi amacıyla kurulan Halkevlerinin sayısı, 1950'de kapatıldıklarında 478, köylerdeki halk odalarının sayısı ise 4 322 idi. Halkevleri, tiyatro ve müzik çalışmaları ile, güzel sanatlarda yapılan devrime katkıda bulunmuş, birçok değerler buradan yetişmiştir.

Özetlersek; Atatürk, güzel sanatları, sözleri ve yaptıkları ile canlandırmış, bunları öğreten okullar, Halkevleri; sergiler ve müzeler; orkestralar vb. ile pekiştirmiştir.¹⁹

Güzel sanatların insanı insan yapmaktaki etkinliğini yinelerken; bundan sonra bunlara verilecek önemin, yakın geçmişteki acı olayların yeniden yaşanmasını önlemekte büyük rolü olacağını belirtmek isteriz. Güzel sanatların insanlara insanlığı öğretmesi, bu anımsatma ile büyük bir değer taşıyor. Atatürk bu gerçeği görmüş, göstermiş ve gerekeni yapmıştır.

19. Yazın (edebiyat), başlıbaşına bir sanat dalı, daha doğrusu bir küme sanatın genel adı olduğu için, Atatürk'ün yazın'la olan ilgisini konumuzun dışında bıraktık. Güzel konuşan, NUTUK gibi bir kitabıyla çok güzel yazdığını gösteren Atatürk'ün bu yönünü şu kitaptan izleyebilirsiniz : Sadi Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, İstanbul 1971, Valık Yayınevi.